

עלון המשפט

ביה"ד "נתיבות חיים" שע"י מוסדות מענה שמחה י-ם
בנשיאות הגאון הרב נפתלי נוסבוים שליט"א
פנים מאירות 1 י-ם טל: 02-5023637, פקס: 02-5023655

גליון חודש תמוז ה' תשס"ט גליון מס' 23

בית דין לענייני ממונות ובית הוראה

בית הוראה לענייני ממונות "נתיבות חיים"
שע"י כולל חושן משפט "אוהל יוסף"

בית ההוראה מיועד לביור ענייני הקשורים לענייני ממונות, ניתן להתייעץ עם חברי בית הדין "נתיבות חיים" בענייני ממונות, וכן ניתן לקבל סיוע בעריכת חוזים צוואות וכדו' ללא צורך בקביעת תור. ניתן לקבל תשובות גם באידיש, באנגלית ובצרפתית.

בית ההוראה פתוח בימים א - ה בין השעות 15:30-13:40, 13:00-11:00
וביום ו' בין השעות 13:00-11:00. עם הגאון הרב נפתלי נוסבוים שליט"א

ניתן לפנות בשעות אלו גם בטלפון: 02-502-3637
או כל היום בפקס: 02-502-3655

דוא"ל: E-mail: beisdin@neto.net.il

כמו"כ ניתן לקבוע תור לדיונים בביה"ד "נתיבות חיים"
בפלו: 052-7642-346

Questions related to monetary issues
can be addressed to the institute via our
website: www.institutefordayanim.com

חדש: ניתן לקבל מענה לכל שאלה בדיני ממונות
באתר: www.institutefordayanim.com

תוכן העניינים

- א. פסקי דינים – הלכות צדקה – חלק ב' – דיני נדר לצדקה
- ב. בענין הוספת יחידות דיור בבית משותף – שיעור שנמסר ביום העיון שהתקיים בכ"ט ניסן תשס"ט
- ג. קטיפת פירות מאילן הנוטה לרחוב

פסקי דינים – הלכות צדקה – חלק ב' – דיני נדר לצדקה

הרב יוסף פליישמן שליט"א

ישנם ארבעה דרכים להתחייב לצדקה על ידי נדר – במחשבה, בדיבור, בכתובה או בקנין, ויש כמה חילוקי דינים ביניהם שיבוארו להלן.

1. המבטיח לחבירו לתת לו מתנה גדולה שאנשים אינם רגילים לתת, יכול לחזור בו. אם הבטיח מתנה קטנה אסור לחזור בו, ואם חוזר בו הרי הוא 'מחוסר אמנה'.¹ כל זה אם הבטיח לאדם רגיל, אבל אם הבטיח לעני² לתת לו מתנה,³ אסור לו לחזור בו אף במתנה גדולה, ודינו כנדר.⁴
2. אדם שהחליט בלבו לתת צדקה ולא פירש בפה, יש סוברים שאסור לו לחזור ממחשבתו,⁵ ויש חולקים וסוברים שאין הנדר חל רק בדיבור.⁶ הרמ"א⁷ ועוד אחרונים הכריעו שהנדר חל אף במחשבה.⁸ אמנם אם תכנן לתרום לצדקה אבל לא החליט על כך החלטה גמורה, יכול לחזור בו.⁹

אמנם אם תכנן לתרום לצדקה אבל לא החליט על כך החלטה גמורה, יכול לחזור בו.⁹

1. כן נפסק בשו"ע חו"מ סי' רד סעיף ח. הטעם שיכול לחזור בו במתנה מרובה ואינו בגדר 'מחוסר אמנה' הוא שהמקבל אינו סומך דעתו שיקבל את המתנה.
2. בגמ' ראש השנה דף ו' ע"א דורשים מהפסוק "מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת... בפיו" בפיו" זו צדקה, ומוזה למדו הרי"ף בב"ק דף יח ע"ב (דפי הרי"ף) והתוס' בב"ק דף לו ע"ב ד"ה יד עניינים שהאומר לתת מתנה לאחד שהוא עני אסור לו לחזור בו. וכן כתב המרדכי בב"ב סי' תצט והביא כן מהירושלמי.
3. בב"ק דף לו ע"ב מסופר על אחד שהכה את חבירו והתחייב לשלם לו חצי זוז, ואמר המוכה למכה שיתן את הכסף לעניים, ושוב רצה לחזור בו, ואמר רב יוסף שאינו יכול לחזור בו מאחר שאמר כן לפניו שהוא גבאי צדקה הרי הוא כאילו העניינים עמדו שם, והדין הוא שהאומר לחבירו לתת את הכסף שהוא חייב לו לאחר ב' מעמדם שלשתם אינו יכול לחזור. והקשו הרי"ף והתוס' שאף אם רב יוסף לא היה גבאי צדקה היה אסור לחזור מדין נדר, ותיירצו שכיון שחצי הזוז עדיין לא היה ברשות המוכה, אלא שהמכה היה חייב לו, לא חל עליו דין נדר, ולכן הוצרך רב יוסף לומר שחייב מדין מעמד שלשתם. התוס' מוסיפים שם שאם היה אומר סלע זו כשיגיע לידי אתננו לעניים היה חייב מדין נדר, אבל בלשון זה שאמר למכה תנהו לעניים אינו מתחייב אף לא מדין נדר. הרו"ה שם מביא תירוץ אחר בשם רב האי גאון שבית דין אינו כופה על הנודר לצדקה אף אם הכסף היה ברשותו, ולזה הוצרכו לדין 'מעמד שלשתם', אבל הרמב"ן במלחמות שם חולק על הרו"ה וסובר כדעת הרי"ף. ובשו"ת רבינו בצלאל אשכנזי סי' יד (עמוד כט) פסק שאי אפשר לומר 'קים לי' כהרד"ה, מכיון שכמעט כל הפוסקים חולקים עליו.
4. כן נראה בגמ' ראש השנה שם שלמדו דין צדקה מפסוק הנאמר לעניני נדרים, וכן הוא לשון הרמב"ם בהלכות מתנות עניים פ"ה ה"א והשו"ע בסי' רנז סעיף ג "הצדקה הרי היא בכלל הנדרים". מטעם זה פסקו הרמב"ם שם הלכה ב' והשו"ע בסי' רנח סעיף א שהמתפס בצדקה הרי זה כמתפס בנדר, שאם היה שקל של צדקה לפניו ואמר על שקל אחר שיהא כזה, חל דין צדקה על השקל השני.
5. בשבועות דף כו ע"ב מובא ברייתא "מוצא שפתיך תשמור ועשית אין לי אלא שהוציא בשפתיו גמר בלבו מנין תלמוד לומר כל נדיב לב", פשוטת הברייתא היא לענין נדרי קרבנות, ומבואר שם בגמ' שדין שבועה שונה מדין נדרים ונדבות ואינו חל במחשבה, שאין למדין חולין מקדשים. הרא"ש בתענית פ"א סי' יג מביא דעת רבינו תם שאפשר לקבל תענית על ידי מחשבה בלבד, וראיתו מצדקה שחל במחשבה כמו שדרשו בשבועות, ולימוד זה הוא אף לענין צדקה, שהרי אף צדקה נרמזה בפסוק "מוצא שפתיך... בפיו". ומפרש הרא"ש שמתברר לרבינו תם שיש לדמות כל נדרי מצווה לענין זה. הבית יוסף בסי' רנח מביא דברי המרדכי בב"ב סי' תצא שכתב שאף שאמר שם בגמ' שאין למדין חולין מקדשים, מכל מקום צדקה הרי היא כנדרים ונדבות, וכפי שכתב רש"י בתשובה, ולכן כל נדרי מצווה חלים במחשבה.
6. בשו"ת הרא"ש כלל יג סי' א חולק על דעת ר"ת לענין צדקה וכתב "כל הקדש שלנו חולין הוא שאין עתה הקדש בלדין הבית ואינו אלא צדקה הלכך צריך להוציא בשפתיו (ואינה חלה במחשבה)". המהרי"ק בשורש קסא ענף ה-ז טוען שהרא"ש סותר את עצמו, שבפסקיו במס' תענית הביא דעת ר"ת שצדקה חלה במחשבה והסכים עימו ובתשובות חולק עליו. וכתב שהעיקר כהרא"ש בפסקים שמסכים לדעת ר"ת שהן צדקה והן תענית חלים במחשבה, מכיון שיש עוד ראשונים כגון רבינו פרץ בהגהות הסמ"ק שפסקו כ"ת. הט"ז באו"ח סי' תקסב סק"ח חולק על המהרי"ק, ומיישב הסתירה שהרא"ש סובר שדוקא תענית שכולו לשמים יש לדמותה לנדריים ונדבות שחלים במחשבה וכדעת ר"ת, אבל צדקה שאינו כולו לשמים שהרי יש בה הנאה להדיור אין לדמותה לנדריים ונדבות ואינה חלה במחשבה, ושלא כ"ת.
7. הרמ"א ביו"ד סי' רנח סעיף יג מביא את שתי הדעות ופוסק להחמיר כדעת ר"ת.
8. הביאור הגר"א בחו"מ סי' ריב סי"ב כב מכריע כדעת ר"ת, וכן המהרי"ק שהובא בערה 6 ועוד הרבה פוסקים מכריעים כדעת ר"ת. בשו"ע או"ח סי' תקסב סעיף ו נפסק כדעת רבינו תם שאפשר לקבל תענית במחשבה, ובמגן אברהם שם סי"ק יא מציין לדברי השו"ע ביו"ד סי' רנח ומבאר המחצית השקל שכוונתו שאף צדקה חלה במחשבה. דעת המחבר אינה ברורה, שבי"ד השמיט לגמרי דין זה, באו"ח פסק כדעת ר"ת לענין תענית ובחו"מ הביא דעת ר"ת כ"ש שאומרים ודעת הרא"ש כ"ש מי שאומר. האחרונים נחלקו בכונת המחבר כשמביא יש אומרים' ואחר כך יש מי שאומר', עיין שדי חמד חלק ו כללי הפוסקים סי' יג אות כ. הברכי יוסף באו"ח סי' תקסב סק"ב סובר בפשיטות שדעת המחבר כ"ש מי שאומר' כיון שהזכירו באחרונה,

3. יש מי שכתב שאם התורם לא דיבר כלל אין הצדקה חלה במחשבה בלבד לכל הדיעות, ומה שמחשבה מועילה אינו אלא לפרש דברים סתומים שאמר בפיו, אבל רוב הפוסקים חולקים עליו¹⁰.
4. לדעת רוב הפוסקים, אפילו לסוברים שנדר לצדקה חל במחשבה, אין זה אלא חוב בלבד אבל הכסף לא עובר לבעלותו של העני¹¹. לפי זה מסתבר שאינו חייב ליתן לאותו עני שחשב, אלא רשאי לתת את הצדקה לעני אחר¹². דין זה שכיח במי שרואה עני שאוסף צדקה בבית הכנסת ומחליט בליבו לתת לו צדקה והעני הלך מבלי שלקח את הצדקה, אין התורם חייב לחפש את העני אלא יכול לתת את הצדקה לעני אחר.
5. אם הגבאי עושה 'מי שברך' על פי בקשת העולה לתורה, או שהעולה אמר לגבאי את הסכום שהוא רוצה לתרום, העולה חייב לתת כפי מה שאמר הגבאי¹³. אמנם העולה נאמן לומר שהתכוון בשעת ה'מי שברך' לתת למטרה אחרת ממה שנהוג באותו בית הכנסת¹⁴.
6. אדם שנדר ליתן צדקה לעני (אפילו לעני מסוים¹⁵) או למוסד צדקה ורוצה לחזור בו, יכול להישאל על נדרו בפני שלושה אנשים, והם יתירו לו את הנדר¹⁶. דין זה נכון רק כשעדין לא נתן את הכסף לעני או לגבאי הצדקה. לדעת רוב הפוסקים אפשר להתיר את הנדר כשהנדר מתחרט, אף אם אין לו 'פתח' שכל הנדר היה בטעות¹⁷. אמנם אסור להתיר לו את הנדר רק אם יש לנודר סיבה מוצדקת, כדי שלא לגרום הפסד לעניים¹⁸. הפוסקים הזכירו מספר סיבות מוצדקות כדלהלן: א. אם חל שינוי לרעה במצבו הכלכלי או הבריאותי של הנודר או של קרוביו¹⁹. ב. כשהנדר רוצה לתת את הכסף לקרוביו שהם גם נזקקים לצדקה²⁰. ג. כשהנדר רוצה לתת את הכסף עבור מצוה אחרת²¹. ד. אם לא נדר בפה, רק החליט בלבו לתרום לצדקה²². ה. אם הנודר כבר עבר על נדרו, שעל ידי התרת הנדר ינצל מהאיסור למפרע²³.

ובשו"ת יחזקאל דעת ח"י סי' נב לא הביא דעת הברכי יוסף וחולק וסובר שאם המחבר הביא דעת ר"ת בשם 'יש אומרים' ודעת הרא"ש בשם 'יש מי שאומר' כוונתו לומר שדעת ר"ת היא דעת רבים ודעת הרא"ש היא דעת היחיד, והלכה כרבים. בספר שערי דעה סוף סי' רנח מוכיח שדעת המחבר כהרא"ש, שביו"ד סי' רי סעיף א סתם וכתב "אין הנדר חל עד שיוציא בשפתיו". אמנם דבריו תמוהין שבס"י רי מדובר מנדרי איסור, ודברי ר"ת הם רק לענין נדרי העניית צדקה, שמסתבר לר"ת לדמותם לקרבנות. עוד יש לדחות שכונת המחבר היא רק להוציא כשהפה סותר את הלב. 9. כן פסקו המגן אברהם בסי' תקס"ב ס"ק יא, הביאור הגר"א בסי' תקנ"ג והמשנה ברורה בסי' תקנ"ג ס"ק ב' ובסי' תקס"ב ס"ק יא. 10. בשו"ת דת אש סי' יד חידש כן, והובאו דבריו בפתחי תשובה ביו"ד סי' רנח ס"ק טו ובגליון מהרש"א שם. לפי חידושו זה אף בנדר לקרוב או לתענית לא תועיל מחשבה בלא שום דיבור. אמנם סתימת הפוסקים אינו כן שבדבריהם משמע שאם החליט בליבו לקבל תענית למחר או להתחיל הצום בערב תשעה באב התענית חלה במחשבה בלא שום דיבור. וכן הקשה עליו בשו"ת אמרי יוסף ח"ב סי' קסב. וכן בספר דרך אמונה הלכות מתנות עניים ציון הלכה ס"ק צג כתב שבשו"ע חו"מ סי' ריב סעיף ח אינו משמע כדבריו. 11. הנה בנדר לעניים באמירה נחלקו הראשונים והפוסקים אם האמירה היא קנין וכספי הצדקה הופכים להיות רכושם של העניים, או שהכסף עדיין בבעלות הנודר והוא מחוייב לקיים את נדרו. הרמ"א ביו"ד סי' רנח סעיף ז פסק שאמירה בצדקה אינה קנין. וכל זה באמירה שלענין הקדש נחשב כמסירה לכל הדיעות, אבל במחשבה נחלקו הפוסקים אף בהקדש אם נכנס לרשות הקדש. בשו"ת בית שלמה יו"ד חלק ב סוף סי' קט נוטה לומר שאף מחשבה נחשבת כמסירה, ומוכיח כן מלשון רש"י בקידושין דף מא ע"ב "קדשים נמי איתנהו במחשבה גמר בלבו לומר שור זה עולה הרי הוא עולה" הרי שהשור נעשה הקדש במחשבה, ואם כן אין חילוק בין מחשבה לדיבור, עוד הביא מהמרדכי בקידושין סי' תצה כתב במפורש שמחשבה לגבוה כמסירה להדיוט, ויש לדייק מלשון הרמב"ם הלכות מעשה הקרבנות פי"ד הי"ב ש"מחשבה לגבוה אינה כמסירה להדיוט, ושלא כרש"י והמרדכי (בשו"ת אבני נזר יו"ד חלק ב סי' שו גמ שדיק כן מן הרמב"ם). ועיין שם שנשאר בספק. בספר אחיעזר חלק ב סי' מט אות ה מביא משו"ת עונג יו"ט שמחשבה להקדש אינה כמסירה להדיוט, וכתב שכן מדויק בלשון הרמב"ם שם, אבל למעשה חולק האחיעזר על העונג יו"ט מאחר שהמרדכי שם כתב במפורש שמחשבה לגבוה כמסירה להדיוט. בשו"ת מנחת יצחק חלק ב סי' ג מביא תשובת בעל צנפת פננת שרש"י והרמב"ם (שהובאו לעיל) נחלקו אם מחשבה לגבוה כמסירה להדיוט, ומוכיח מהירושלמי בתרומות פ"ג כהרמב"ם. נמצא שיש מחלוקת הרמב"ם והמרדכי אם מחשבה לגבוה כמסירה להדיוט, בירושלמי משמע כהרמב"ם שאינה כמסירה וברש"י משמע כהמרדכי שהיא כמסירה. בשו"ת בית יצחק יו"ד חלק ב סי' פב אינו מציין לדעות הראשונים והפוסקים בענין אלא כותב מסברא שמחשבה אינה כמסירה להדיוט, וראייתו של אמו"ר אלא 'אמירה לגבוה כמסירה להדיוט' ולא 'מחשבה לגבוה', הרי שצריך אמירה כדי שיחשב כקנין. 12. בספר צדקה ומשפט פרק ד סוף הערה יג פסק על פי דעת הבית יצחק (שהובאה בהערה 11) שאפשר לשנות מעני לעני, מכיון שלא נקנית הצדקה לעני. ונראה שאף שיש סוברים שאסור לשנות מעני לעני אפילו בנדר לצדקה שלא נקנה לעני (עיין בשו"ע חו"מ סי' פז סעיף כה ובנושאי כלים שם), מכל מקום יש לצרף דעת הסוברים שאין צדקה חלה במחשבה כלל. ואף שדעת הבית יצחק שמחשבה לגבוה אינה כמסירה להדיוט, ולדעת הסוברים שהיא כמסירה ודאי שאי אפשר לשנות מעני לעני, מכל מקום כיון שיש ספק נוסף אם אמירה לצדקה כמסירה להדיוט, והרמ"א פסק שאינה כמסירה, יש להקל במחשבה לצדקה שאינה כמסירה להדיוט, וממילא יוכל לשנות מעני לעני. לסיכום, לענין השאלה אם הצדקה נקנית לעני מצרפים הדיעות שאמירה לצדקה אינה כמסירה עם הדיעות שמחשבה לגבוה אינה כמסירה, ולענין השאלה אם אפשר לשנות מעני לעני מצרפים דיעות הסוברים שאפשר לשנות במקום שהצדקה לא נקנה לעני עם הדיעות שאין צדקה חלה במחשבה כלל. עוד טעם להקל בדוגמא שהבאנו מעני שאוסף צדקה בבית הכנסת, שהתורם אינו מחליט להקדיש את הכסף לעני זה, שהרי יודע שלפעמים ילך העני לפני שיספיק לתת לו. לפי טעם זה יתכן שהתורם יכול לקחת את הכסף אף לעצמו. 13. כן פסקו האחרונים: שו"ת מהרש"ם חלק ב סי' פד, ערך שי על יו"ד סי' רג, שו"ת דובב מישרים חלק א סי' פז ושו"ת שבט הלוי חלק ד סי' קכה שהנדר 'במי שברך' חל על כל פנים מדין מחשבה. וכן מוכח בספר אור זרוע הלכות שבת סימן ג שמתמיה על מנהג הגבאים לידור לצדקה 'במי שברך', שאסור להקדיש בשבת אם אין צורך לעניים בו ביום, ולא התיר אלא מצד שאין איסור להקדיש רק באמירה ולא בהרהור או ברמז, הרי שהאור זרוע סובר שההקדש חל באמירת הגבאי. האחרונים הג"ל דנים אם יתכן שיחול הנדר באמירת הגבאי מדין דיבור, או שאין הנדר חל אלא על ידי הרהור. המהרש"ם סובר שאין הנדר יכול לחול על ידי אמירת הגבאי, מכיון שהנוסח הוא "בעבור שנדר פלוני" בלשון עבר, והאומר נדרתי כך וכך אינו נדר, ואם כן אין אמירת הש"ץ עושה נדר. בספר ערך שי שם חידש שמטעם אחר אין הנדר חל מכוה אמירת הגבאי, מכיון שלא ניתן לעשות נדר באמצעות שליח. ושוב חזר בו מצד שבמרדכי בב"ב סי' תצא מוכח שנדר על ידי הגבאי יכול לחול. 14. כן כתב בשו"ת דובב מישרים שם, ומדובר שם במקרה שהגבאי הכריז במפורש שהכסף ילך למטרה מסוימת ועם כל זה העולה לתורה נאמן לומר שהתכוון לתרום למטרה אחרת, ומביא ראייה משו"ת הרשב"א ח"ד סי' קד (הובאה בבית יוסף סוף סי' רכח, בשו"ע סי' רלב סעיף יב וב"ט"ז שם ס"ק כ"כ) שכתב וז"ל: "נראה לי הדברים ברורים שכל שדר ובא ואמר על דעת כן נדרתי נאמן ואע"פ שהוציא בפיו הנדר סתם ואפילו תלה לאחר מכן בדברים שהיתה כוונת השומעים בהיך מה שאמר ואפילו היו השומעים חוששים ומכירין בו שהיה נודר מדעת ומרצון בלי שום אונס וכל מסכת נדרים תעיד על זה ועל כן אמרו (נדרים יח): סתם נדרים להחמיר ופירושה להקל כלומר אם פירש לאחר נדרו בפני החכם להקל מאמינים ומתירין אותו ושנינו (שם כ.) נדר בחרם ואמר לא נדרתי אלא בחרמו של ים". 15. בנדרים דף סה ע"א מבואר שהמורד הנאה מחבירו אין מתירים לו אלא בפני חבירו, וכמעשה שהיה בצדקתו שהיה אסור להתיר את שבועתו שנשבע לנבוכדנצר, שלא בפניו. ולפי זה היה מקום לומר שהנודר לעני מסוים אין מתירין את הנדר אלא בפני העני, אלא שהבית מאיר בפרושו ליו"ד סי' רכח סעיף כ ד"ה שך ס"ק מ"ג מוכיח מזה שמתירים נדר לצדקה לעני מסוים, שאין צריך להתיר בפניו רק אם נדר על פי דרישת חבירו, או שחבירו עשה לו טובה, אבל אם מעצמו נדר לטובת חבירו אפשר להתיר אפילו שלא בפניו. 16. כן פסק הטור בב"ב סי' רנח "מי שנודר לצדקה א"ל לו לחזור בו והני מילי בלא שאלה אבל אם מתחרט ומוצא פתח לנדורו יש אומרים שנשאל לחכם מותר דקיי"ל שאינו הקדש" וכתב הבית יוסף שכן מוכיח בשו"ת הרא"ש כלל יב סי' ב מהגמ' בב"ב דף קכ ע"ב שביית הלל סוברים שיש שאלה בהקדש, והיינו שהנודר קרוב יכול להישאל על נדרו, אבל ללא שאלה אין הנודר יכול לחזור. וכן נפסק בשו"ע סי' רנח סעיף ו, וכן פסק בשו"ת הרדב"ז חלק ד סי' קלד. 17. הש"ך בסי' רנח סק"ד מביא שו"ת רבי בצלאל אשכנזי סי' יד שכתב "שדעת קצת הפוסקים נדרי צדקה אין ניתנים אלא בפתח... ולא בחרטה". בתשובת רבי בצלאל שם מקדים להסביר החילוק שיש בין 'פתח' ל'חרטה' שה'פתח' הוא שאם הנודר היה יודע מכן וכך לא היה נודר, ובוזה הנדר הופך להיות נדר בטעות, מה שאין כן חרטה היא שנדר מתוך כעס כדומה ועכשיו הוא מתחרט. אבל לא היה לו חיסרון בידי שהיה חולק את הנדר לטעוה. ובוזה מסביר שהקדש שהוא כמסירה להדיוט אי אפשר להתיר על ידי חרטה, 'דהאיך יתחרט על מצוה שעשה כבר שהקדיש וחלה עליה הקדושה כבר, אבל ע"י פתח דרמיו ליה הקדש בטעות דקיי"ל שאינו הקדש" וכתב הבית יוסף שם שהשאלה אם אפשר להתיר נדרי צדקה על ידי חרטה תלוי במחלוקת הראשונים אם אמירה לצדקה כמסירה להדיוט, שאם אינה כמסירה להדיוט אפשר להתיר בחרטה ככל נדר, ואם היא כמסירה אי אפשר להתיר כהקדש. וכיון שרוב הראשונים סוברים שאמירה לצדקה אינה כמסירה (וכן פסק הרמ"א ביו"ד סי'

7. דין זה שהנודר לצדקה יכול להישאל על נדרו, נכון רק כאשר הכסף עדיין ברשותו, שלא היה רק דיבור, אבל אם כבר נתן את הכסף לעני²⁴ או לגבאי צדקה, או שהקנה את הצדקה לעני על ידי קנין סודר²⁵, או שציווה למי שחייב לו כסף לתת אותם לעני ב'מעמד שלשתם'²⁶, אינו יכול להישאל עליו.

8. השולח מתנה לעני, בין שאמר לשליח 'הולך לפלוני' בין שאמר 'תן לפלוני', אינו יכול להישאל על הנדר, מאחר שהשליח כבר זכה לעני²⁷. אבל, אם שלח לאדם שאינו עני יכול לחזור בו (בלי התרת נדר) כל עוד שהשליח לא הספיק למסור את המתנה. נחלקו הפוסקים אם תלמיד חכם שאינו עני דינו כעני לענין זה²⁸.

9. דעת הרבה פוסקים, שאף לסוברים שצדקה חלה במחשבה, מכל מקום אם חשב בליבו לומר בפה, אין הנדר חל עד שיאמר בפיו²⁹. וכמו כן תנאי הנדר במקרה זה הם כפי שאמר בפיו ולא כפי שחשב. ולכן השומע דרשה מלהיבה לתרום למטרת צדקה והחליט בליבו לחתום על הוראת קבע לשנה וכן עשה, הדין תלוי. אם חשב לתרום סך כך וכך, וחתם על הוראת קבע כאמצעי תשלום בלבד, אינו רשאי לחזור בו, שהרי המחשבה היתה על עצם התרומה ולא על הוראת הקבע. אמנם אם לא החליט רק לחתום על הוראת קבע וכפי תנאיה, הרי הוא רשאי לבטל את הוראת הקבע בתוך השנה, מכיון שאחד מתנאי הוראת הקבע הוא שניתן לבטלה בכל עת באמצעות הודעה לבנק.

1 קנין סודר

רנח סעיף ז) אפשר להתיר על ידי חרטה. המהרש"ם בחלק א סי' סז ד"ה ואולם מציין מה שכתב הש"ך חו"מ סי' רנה סק"ו בשם הרמב"ן במלחמות סוף פרק גט פשוט שיש שאלה להקדש בין בפתח בין בחרטה. הרי שהרמב"ן חולק על רבי בצלאל שכתב שאין להתיר הקדש על ידי חרטה, ועל כל פנים צדקה ודאי שאפשר להתיר על ידי חרטה. 18. בשו"ת הרדב"ז ח"ד סי' קלד כתב על אחד שנדר צדקה לעני "חכם המתיר לו נדרו חייב נידוי, וכן כתבו בהדיא המפרשים, והטעם הוא מפני שמפסיד את העניים, ומכל מקום הנדר הותר". דבריו מובאים בגליון רע"א י"ד סי' רנח סעיף ו ובעוד הרבה פוסקים. אמנם לא ידענו מקור לדברי הרדב"ז. בשו"ת אמרי יוסף סי' סז נשאל על אחד שנדר שני נדרים ואחד מהם הוא נדר לצדקה, שאסור להתירו מצד הרדב"ז, וכתב שאפשר להתיר את הנדר האחר וממילא יותר גם הנדר לצדקה שנדר שהותר מקצתו הותר כולו. 19. כן כתב המהרש"ם בח"א סי' סז ד"ה ואולם. המנחת יצחק חלק ב סי' לט אות ג הביא משו"ת מהר"א סי' שיא וסי' של שכתב שליבו אומר לו שגם הרדב"ז היה מתיר באופן זה, ואדרבא יש מצוה להתיר, ובעל המנחת יצחק עצמו סמך על זה והתיר לאחד לשאול על נדרו כדי לחתן את קרובתו שהיתה כלה יתומה. בדומה לזה פסק הערוך השלחן סי' רנח סעיף כג שהרדב"ז מייירי רק באחד שרוצה לחזור מנדרו מצד קמצנות וכדומה. 20. המנחת יצחק (הובא בהערה 19) שהתיר לשאול על נדר כדי לחתן קרובה מביא מספר חסידים סי' שכד שאם יש לאחד קרובים עניים חייב לתת צדקה להם ולא לאחרים, ולכן יש להתיר לשאול על הנדר לכו"ע, וכן הביא שם מספר שדה יצחק סי' מב שמתיר באופן זה. בשו"ת מהרש"ם חלק ג סוף סי' קיט התיר אפילו אם השואל רצה לתת את הכסף לאחר, כל שאינו לוקח את הכסף לעצמו, וכתב שאף הרדב"ז היה מתיר באופן זה. 21. בשו"ת בית יצחק י"ד חלק ב סי' עח מתיר לשאול לצורך מצוה. 22. כן כתב בשו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' לט בשם שו"ת שדה יצחק סי' מב, וטעמו שרוב הפוסקים סוברים שאין הקדש חל במחשבה לחוד. וכן התיר בשו"ת מהרש"ם חלק א סי' רא משום שכל מקום שיש צדדים להקל אפשר להתיר, ולכן אפשר להתיר במקום שיש מחלוקת הפוסקים. וכן כתב בשו"ת בית שלמה י"ד סי' קו. 23. בשו"ת מהרש"ם סי' סז כתב שאין איסור להתיר נדר לצדקה אם הנודר כבר עבר על הנדר, שהרי המשנה למלך בהלכות שבועות פ"ו ה"ח מביא משו"ת הרשב"א ח"ז סי' פו שאפילו נדר שהודר על דעת רבים, שאין מתירים אלא לצורך מצוה, אפשר להתיר למי שעבר על הנדר, שודאי שהרבים רוצים שניצל מהנושן (שהתרת נדרים עוקרת את הנדר למפרע). 24. כן נפסק בשו"ע סי' רנח סעיף ו, הש"ך שם ס"ק יח מביא מקור לדין זה משו"ת הרשב"א חלק א סי' תרנו ד"ה אבל בעיקר שכתב על אחד שמסר תיבה שהיה בו ספרים, מעות ובגדים אנשים שיזכו בו עבור עניים, ופסק הרשב"א שכל מה שסמך להם אינו יכול להישאל, בדומה למה דאיתא בנדרים דף נט ע"ב שאפשר להישאל על תרומה על עוד שלא נתן את התרומה לכהן, אבל אחר שנתן, אבל אחר שנתן, ונודע ביהודה תנינא י"ד סי' קנד חולק על הרשב"א מאחר שרבינו אליעזר ממיץ (הובא בפירושו הרא"ש שם) מפרש את הגמ' שאחר שנתן לכהן אין הכהן יכול להישאל, אבל התורם יכול להישאל לעולם. עוד מוכיח הנודע ביהודה שהרבה ראשונים חולקים על הרשב"א, וכתב שאף לפי המפרשים בגמ' שאין התורם יכול להישאל אחר שמסר לכהן, אין זה אלא מצד נאמנות, שאין הכהן מחייב להאמין לתורם שיש לו פתח חרטה, שהמוציא מחיבתו עליו הראיה, אבל מעיקר הדין התורם יכול להישאל. ומכל מקום למעשה לא רצה הנודע ביהודה להקל נגד הרשב"א אלא בצירוף היתר נוסף. אמנם האחרונים הבאים אחריו חלקו על הנודע ביהודה, והם: האמרי בינה דיני נדרים סי' כב מוכיח שאין הטעם שאין התורם יכול להישאל משום חסרון נאמנות, וכן החזון איש ב"ד סי' קנג אות ו חולק על טעמו של הנודע ביהודה, וכתב שהלכה ככל הראשונים סוברים כדעת הרשב"א, והסברא היא שרק דיבור אפשר לבטל על ידי שאלה, אבל אם מסר ליד הכהן או ליד העני כבר נעשה מעשה ואי אפשר לבטלו על ידי שאלה. 25. הש"ך בחו"מ סי' רנה סק"ו מקשה על הסוברים אמירה לצדקה כמסירה להדיוט (עיין הערה 11) האין אפשר להישאל אחר האמירה אם עושה קנין כמסירה. ומיישב שאף שבאמירה נעשה קנין כמסירה, מכל מקום הקנין נעשה על ידי דיבור ולא על ידי מעשה, ושאלה מועילה לבטל דיבור ולא מעשה (וכסברת החזון איש בהערה הקודמת). ומביא משו"ת רבי בצלאל אשכנזי סי' יד שמגדיר דין זה שלא יהא כח הדיוט חמור מכת הקדש, ולכן כל דבר שעושה קנין בהדיוט אי אפשר להישאל בהקדש, כשם שאי אפשר להישאל בהדיוט, אבל אמירה שאינו קונה בהדיוט אפשר להישאל. בשו"ת חתם סופר י"ד סי' סוף סי' רמג כתב טעם אחר שאי אפשר להישאל אחר שזכה בו הגובר, מכיון שהנודר כבר קיים את הנדר ואין על מה להישאל. אבל בשו"ת אבני נזר י"ד סי' רצ חולק על סברא זו, שהרי עדיין אפשר להישאל על הדיוט וממילא יחזור אליו הקדש. 26. ש'מעמד שלשתם' הוא קנין גמור, הב"ב סי' רנח כתב שהטעם ש'מעמד שלשתם' נחשב ככא ליד גבאי הוא מכיון שאי אפשר לחזור אחר שהקנה ב'מעמד שלשתם'. הש"ך ב"ד סי' רנח ס"ק יח הקשה אם אחר 'מעמד שלשתם' אי אפשר להישאל למה לא תירצו הרי"ף והתוספות על קושייתם למה הוצרך רב יוסף לומר שהוא גבאי צדקה ולא חייב מדין נדר (עיין הערה 3). הרי יש עדיפות ב'מעמד שלשתם' שאי אפשר להישאל. ומיישב הש"ך שבסוגיא שם לא מוזכר שהנודר רצה להתיר הנדר, ולא דן רב יוסף אלא אם הנדר חל. 27. בשו"ע חו"מ סי' קכה סעיף ה נפסק שהשולח מתנה לבכירו יכול לחזור בו כל עוד שהשליח לא מסר את המתנה, אבל אם המקבל עני אינו יכול לחזור שחל עליו נדר. וכתבו הסמ"ע שם סי' קכה והש"ך סי' קכז שאף שכל הנודר יכול להישאל על הנדר, זה שאמר לשליח 'הולך' או 'תן' אינו יכול לחזור, מכיון שאנו מפרשים את הלשון 'הולך' או 'תן' כאילו אמר 'זכתי', והשליח זכה בשביל העני, ושוב אי אפשר להישאל. הקצות סו"ב מביא שהתומים מפקפק על דין זה, שהרי מדובר במתנה ובמתנה לא אומרים 'תן כזכתי'. הקצות מסכים עם הסמ"ע והש"ך ומיישב קושיית התומים שכיון שברגע שהנותן אמר תן לעני חל עליו נדר, יוצא שהמתנה שהוא שולח לפרוע את הנדר הוא כפירעון חוב, ובחייב ששולח את החוב לנושה הדין הוא ש'תן כזכתי' וממילא אי אפשר להישאל על הנדר, כיון שבפירעון חוב להדיוט נקנה הכסף לזה ששלחו לו, וכל קנין שמועיל להדיוט אי אפשר להישאל, וכפי שכתב בשו"ת רבי בצלאל שהובא בהערה 25. 28. בספר כנסת הגדולה חו"מ סי' קכה הגהות הטור אות כג מביא בשם שו"ת המבי"ט חלק א סי' קצה שכתב "אם המקבל בעל תורה ומשום מצוה עץ חיים היא למחזיקים בה שלחו אינו יכול לחזור בו". בשו"ת שבות יעקב חלק ב סי' קנט חולק עליו שאין חילוק בין תלמיד חכם לעם הארץ ולעולם שמתנה 'תן לאו כזכתי'. וכתב שהמבי"ט מדובר וממילא חכם עני שהדין מבואר בשו"ע שאין שלשתם יכול לחזור, וככל עני, ורק לרווחא דמילתא כתב שבתלמיד חכם יש מצוה גם מצד החזקת תורה. אבל דין זה ש'תן כזכתי' הוא רק בעני שאין לו כדי פרנסתו. אמנם פשוט לשון המבי"ט נראה כהכנת הכנסת הגדולה וז"ל: "ואפילו לדעת רבינו תם ז"ל דכתב דתן לאו כזכתי, הכא דהמקבל הוא בן תורה ומשום מצוה דעץ חיים למחזיקים בה שלחו לו אינו יכול לחזור בו, והולך נמי הוי כזכתי לכולי עלמא אם הוא עני, וכמו שכתב בטור שם דאפילו בהולך מנה לפלוני ואם המקבל הוא עני אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט אינו יכול לחזור בו". ולכאורה נראה שבא לומר שבדומה למה שכתב הטור לעניין עני, הוא הדין לעניין בן תורה אף שאינו עני. ויתכן לומר שאין כוונת המבי"ט לומר שיש דין נדר באומר ליתן מתנה לתלמיד חכם, אלא שמכיון שיש מצוה בהחזקת תלמיד חכם דינו כפירעון חוב דאמרינן 'תן כזכתי' ובדומה למה שכתב התוספות בגיטין תחילת דף יב 'ועוד פ"י ר"ת דשיחורו עבד הוי כעין מלוה דאמרינן בה תן והולך כזכתי אף על גב דבמתנה לא הוי כזכתי דשחרורו אי לאו דעבד ליה נייח נפשיה לא הוה משחרר ליה משום הכי חשיב כחוב דאמרינן ביה תן כזכתי". ואפשר לומר שאם עבד ליה נייח נפשיה נחשב לפירעון חוב, כל שכן הנותן מתנה לבן תורה שגורם לעצמו חיים, שהרי 'עץ חיים היא למחזיקים בה', לא גרע מאם עבד ליה נייח נפשיה. ואפשר שלוח הביא המבי"ט דוקא פסוק זה ולא הביא מאמרי חז"ל אחרים שנאמרו בגדול וכות החזקת התורה. 29. בתרומות פ"ג מ"ח שנינו "המתכון לומר תרומה ואמר מעשר... לא אמר כלום עד שיהיו פיו וליבו שוים", וכתבו רוב המפרשים שאינו חל לא תרומה ולא מעשר (ושלא כהתוספות בערכין דף ע"א ד"ה אדם). והקשה בספר טורי אבן בגמ' שהיה י ע"א באבני השהה שאף שמה שאמר בפה אין חל כיון שאמר בלא כוונה, מכל מקום למה לא יחול תרומה, הרי חשב לומר תרומה ותרומה חלה במחשבה, ויתיר שכוון שרצה שיהיה בדיבור ולא במחשבה, ולא אמר תרומה, אינה תרומה. אינה תרומה בשו"ע א"ח סי' תקכו בקונטרס אחרון אות ב בפשיטות, וכן כתב בספר דרך אמונה מתנות עניים פ"ח ציון הלכה ס"ק צג בשם המהרש"ם (וכן הוא מפרש בדעת הש"ך סי' רנח סק"ה, אמנם בלשונו של הש"ך אין הכרח לפרש כן, ובערוך השלחן שם סעיף ט אינו מפרש כן).

בענין הוספת יחידות דיור בבית משותף
שיעור שנמסר ביום העיון שהתקיים בל"ט ניסן תשס"ט

שאלה: אחת השאלות שמתעוררות בהקשר להרחבות דירה היא כאשר הדייר אשר הוסיף חדרים לצד הבנין או על הגג, רוצה לנצל את זכותו להרחיב את הדירה בכדי ליצור יחידת דיור נפרדת. לעיתים, המרחיב רוצה לפתוח פתח נוסף ישירות לחדר המדרגות, ולעיתים המרחיב רוצה לעשות שני פתחים לתוך מסדרון קטן בתוך שטח הדירה, ולהשאיר פתח אחד מהמסדרון לחדר המדרגות, כמו שהיה. האם השכנים יכולים לעכב על הדייר ליצור יחידת דיור נוספת.

תשובה:

אם תוספת הדיירים גורמת להפרעה משמעותית לשכנים, ניתן לעכב. ואין חילוק אם המרחיב פותח פתח נוסף ישירות לחדר המדרגות, או רק למסדרון שפתוח לחדר המדרגות. ואם תוספת הדיירים אינה גורמת להפרעה משמעותית, לא ניתן לעכב.

מקורות

אפשרות להפוך את הבית לשתי יחידות דיור נפרדות, שימשו לשתי משפחות.

בחידושי הרשב"א כתב כפירוש הרי"ף ומבאר את הקושיא והתירוץ של הגמ', שבתחילה סברה הגמ' שאף בסיפא מדובר באחד שפותח פתח מיוחד לחדר או לעלייה, אלא שאינו פתוח ישירות לחצר השותפין אלא לתוך חצר פנימי שבבעלות בעל הבית, ותממה הגמ' שאם התוספת ראויה לשימוש כיחידת דיור נפרדת הרי שיתרבו המשתמשים בחצר, ומתוך רב הונא "מאי חדר שחלקו לשנים", והיינו ששינה את צורת הבית, אבל לא חילק את הבית לשתי יחידות דיור נפרדות.

הרמב"ם בהלכות שכנים פ"ה ה"ח והשו"ע בסי' קנד סעיף א פסקו כדעת הרי"ף. וכתב הסמ"ע בסק"א שאסור לפתוח פתח חדש לחצר אפילו אם אינו מוסיף על גודל הבית אלא חולק את הבית הקיימת לשתי יחידות דיור. בפתחי תשובה שם מביא משו"ת רעק"א (קמא) סי' קנב שאסור לפתוח שני פתחים לחדר קטן שבבעלות בעל הבית, וחדר זה יהיה פתוח לחצר השותפים, אף שאינו פורץ פתח נוסף לחצר השותפים. ופלא שאינו מצייין לדברי הרשב"א שכתב כן במפורש.

בפסקי הרא"ש מסכים עם דעת הרשב"ם שאסור להוסיף לגודל הבית על ידי שיצרף לביתו בית ששייכת לחצר אחרת, אף אם הבית פתוח לתוך ביתו ולא לחצר, אבל לענין בניית עלייה על גבי הבית, הרא"ש חולק על הרשב"ם, וסובר כדעת הרי"ף שמתוך לבנות עלייה על גג הבית, מבלי לפתוח פתח נפרד לחצר. דעת הרא"ש שאסור לצרף בית מחצר אחרת הובאה ברמ"א.

בית שפתוח לשתי חצירות

הפוסקים מביאים דין נוסף שמבואר בשו"ת הרי"ף, שאם קנה בית סמוך לביתו שפתוח לחצר אחרת, אסור לו לפתוח פתח מהבית הנוסף אל הבית שפתוח לחצר זו, רק אם יסתום את הפתח שיש אל החצר האחרת. בכסף משנה שם כתב שטעם האיסור הוא שיש לחוש שיעשו קפנדריא לעבור מחצר זו לחצר האחרת דרך ביתו.

בשו"ת מהרלב"ח סי' קי, בחידושי ר' העשיל על הטור וכן בחזון איש ב"ב סי' יב אות ה מבארים טעם האיסור בדרך אחרת, שאם יש פתח לחצר אחרת, יש לחוש שישתמשו עם הבית הנוסף כיחידת דיור נפרדת כיון שיש לה יציאה דרך החצר האחרת, ולפעמים יעברו דרך ביתו לחצר זו, וממילא יש חשש ריבוי דרך מיחידת דיור נוספת. מדבריהם עולה שהבעיה ביצירת יחידת דיור נפרדת שפתוחה לחצר חמורה כל כך, שחז"ל אסרו לפתוח פתח בתוך הבית באופן שיש חשש שתיווצר יחידת דיור נפרדת שלפעמים יעברו דרך החצר, אף שבדרך כלל לא ישתמשו במעבר זה.

הכנסת משפחה נוספת לבית

הרמב"ם בהלכות שכנים פ"ה ה"ט מחדש שאפילו אדם שאינו עושה שום שינוי בביתו אסור לו להכניס משפחה נוספת לתוך ביתו. שאם אסרו חז"ל לפתוח פתח נוסף מחשש שירבה בדיורים, כל שכן שאסור להרבות בדיורים על ידי הכנסת משפחה נוספת אף ללא שינוי בבית. הרשב"ם חולק על הרמב"ם וכותב שיכול למלא כל ביתו דיורים. מחלוקת זו אינה קשורה למחלוקתם בפירוש הסוגיא שהובאה לעיל, שהרי אף הנמוקי יוסף שפוסק כשיטת הרי"ף שאסור לפתוח שתי יחידות דיור נפרדות גם ללא הגדלת הבית, מתיר להכניס דיורים, וכתב הטעם שמכיון שקשה לשתי משפחות לגור בבית אחד ללא פתחים נפרדים, לא יכניס אורחים רק דרך ארעי,

1 קמ"א פ"ג

סוגית הגמ' בפתיחת פתח לחצר

בב"ב דף נט ע"ב שנינו: "לקח בית בחצר אחרת לא יפתחנה בחצר השותפים בנה עליה על גבי ביתו לא יפתחנה לחצר השותפין, אלא אם רצה בונה את החדר לפניו מביתו ובונה עלייה על גבי ביתו ופותחה לתוך ביתו".

ברישא של המשנה מבואר שאסור לפתוח פתח לחצר השותפין, ובסיפא מבואר שישנו אופן שמתוך פתח פתח. החילוק שבין הרישא לסיפא הוא, שברישא מדובר באחד שמעונין לפתוח פתח חדש לחצר השותפין, וטעם האיסור לפתוח פתח מבואר בגמ' "משום שמרבה עליהם את הדרך", ומבאר הרשב"ם במשנה ש"מטריח על בני החצר שמרבה עליהן דריסת הרגל", שריבוי העוברים והשבים מפריע לשכנים הקיימים. ובסיפא החלוקה היא בתוך הבית, והפתח לחצר נשאר כמו שהיה, וכתב הרשב"ם בטעם ההיתר "דכיון דדרך פתח שלו יוצאין לחצר אין טורח לבני החצר שאינו מרבה עליהן דיורין".

הראשונים שם (עיין חיידושי הרמב"ן) מקשים שבדף ס ע"א שנינו "לא יפתח אדם לחצר השותפין פתח כנגד פתח וחלון כנגד חלון, היה קטן לא יעשנו גדול אחד לא יעשנו שנים", ומבואר במשנה שאסור לפתוח פתח נוסף בחצר ללא קשר להרחבת הבית, ואפילו הגדלת פתח קיים אסורה, ובגמ' שם מבואר טעם האיסור משום ארבע אמות שסביב הפתח שהן משועבדות לתשמישיו של בעל הפתח, או משום היוזק ראייה, שיוכל בעל הפתח להסתכל יותר לחצר, הרי מוכח שיש איסור לפתוח פתח אף ללא טעם ריבוי דיורין. ואם כן לא הוצרכו במשנה בדף נט לאסור מצד טענת ריבוי דרך. ותיצרו שבמשנה בדף נט מדובר באחד שיש לו זכות לפתוח פתח, משום שקנה את הזכות או משום שבא להחליף את הפתח במקום פתח קיים, ועם כל זה יש איסור נוסף משום ריבוי דיורים.

ביאורי הראשונים בהיתר להרחיב בית

בגמ' מקשה על הסיפא של המשנה שאם רצה בונה את החדר לפניו מביתו ובונה עלייה על גבי ביתו, והלא מרבה עליו את הדרך, שאף כשאין פתח נוסף עדיין יש ריבוי הדרך, ומתוך "אמר רב הונא מאי חדר שחלקו לשנים ומאי עליה אפתא". ונחלקו הראשונים בפירוש דברי רב הונא.

הרשב"ם מפרש שברישא מדובר באדם שמוסיף לגודל ביתו יותר ממה שהיה, ובסיפא מדובר באדם שאינו מוסיף לגודל הבית, אלא מחלק את חלל הבית הקיים בצורה אחרת. לפי דבריו אף אם הדייר משנה את צורת הבית באופן שיתרבו דיירים נוספים, אין טענה נגדו נשמעת רק אם הוא מגדיל את חלל הבית, אבל אם הוא משאיר את חלל הבית כמו שהיה, הרי הוא רשאי להוסיף תקרות או קירות פנימיות ולנצל את חלל ביתו בכל צורה שירצה.

ולדבריו יש להקשות שעיקר החילוק חסר מן הספר, שבמשנה משמע שכל החילוק בין הרישא לסיפא הוא במיקום הפתח, ולדברי הרשב"ם עיקר החילוק הוא אם מוסיף לחלל ביתו. ואפשר ליישב שיטת הרשב"ם, שהרגילות היא שאם מוסיפים לחלל הבית, עושים פתח נפרד, ואם אין מוסיפים לחלל הבית הרגילות היא שפותח הפתח לתוך ביתו. אמנם יש להסתפק, אם הרשב"ם אסר לפתוח פתח נוספת לחצר אף אם אינו מוסיף לגודל הבית, וכמשמעות המשנה, או שאין איסור בפתיחת פתח רק בהוספה על גודל הבית.

בשו"ת הרי"ף סי' ו מבאר את המשנה כפשוטה, שההבדל בין הרישא לסיפא הוא רק במיקום הפתח, ואין חילוק אם מוסיף לחלל הבית המקורי או לא. ביאור דבריו הוא שאין איסור להוסיף לחלל הבית, רק שלא לפתוח פתח נוסף, משום שאז יש

קטיפת פירות מאילן שענפיו נוטים לרחוב

שאלה: בימי הקיץ, כאשר העצים מלאים פירות, רבים שואלים האם מותר לקטוף מפירות עץ שהענפים נוטים מחוץ לחצרות הבתים. ובפרט כאשר ידוע שבעלי החצירות לא יקטפו את כל הפירות ויישארו פירות על העץ עד שירקיבו.

תשובה:

- א. עץ הנטוע בחצר פרטית וענפיו נוטים לחצר אחרת או לרשות הרבים, הפירות הגדלים על ענפים אלו שייכים לבעל העץ.
- ב. אם החצר נטושה והפירות יירקבו, אם ידוע שבעלי החצר גדולים ושאינם עומדים לחזור, הרי הפירות הפקר.
- ג. עץ הנטוע על גבול שתי חצרות, הפירות של כל העץ מתחלקים בשווה בין בעלי שתי החצרות, אלא אם ידוע שרוב השורשים נמצאים בצד אחד שאז יקבל כל צד סך פירות לפי חלקו היחסי בשורשים.
- ד. עץ הנטוע ברחובות העיר מותר לקטוף את פירותיו, אבל אין לקצוץ ענפים.

מקורות

שהאילן בחצירו. ולכן העלה שדין זה שייך גם באילן שהוא בחצר של גוי, שאין לקחת מהפירות, אף שלא שייך בו תקנת יהושע. יש לציין שהבעלות על העץ נקבעת לפי מיקומו, ואין חילוק מי נטע את העץ. שאפילו אם השכן נטע את העץ בחצר חבירו, העץ בבעלותו של בעל החצר והוא חייב לשלם לנוטע כדין כל יורד שלא ברשות, כמבואר בשו"ע סי' שעה.

אילן הנוטה לרשות הרבים או להיפך

באילן הסמוך לרשות הרבים שהשורשים יונקים מן ההפקר ודאי שהפירות שייכים לבעל האילן, קל וחומר מאילן שהשורשים או הענפים מגיעים לחצר השכן. ואף אם נאמר שמעיקר הדין קובעים את הבעלות על הפירות לפי מיקום השורשים, רק שיהושע תיקן שיהיה שייך לבעל האילן, ושלא כדעת האגרות משה. מכל מקום מסתבר שגם כלפי הרבים תיקן יהושע, ולכן אין חלק מהפירות הפקר אלא כולם לבעל האילן. וכן כתב בספר דרך אמונה הלכות ביכורים פ"ב ס"ק יא².

ובאילן הנטוע ברשות הרבים והענפים נוטים לתוך חצר פרטית, נראה לכאורה שהפירות שעל הענפים הנוטים לחצר שייכים לבעל החצר, על פי המבואר בנתיבות המשפט סי' קסז סק"א לגבי שתי גינות זו למעלה מזו, שלאחר שעליון מפקיר חלקו ממילא זכה התחתון, כיון שגדל ויונק מאוירו. אם כן הוא הדין כשגדל מאילן הנטוע ברשות הרבים ויונק מאויר החצר הפרטית, יהיו פירות אלו שייכות לבעל החצר.

אילן בחצר נטושה

אולם כל זה כאשר הבעלים נמצאים כאן, ואף שיש הסתברות שהם לא יקטפו את כל הפירות, מכל מקום אין הפירות נעשים הפקר בגלל זה. אבל אם אין הבעלים נמצאים, וכגון בתים נטושים שידוע שבעליהם עזבו את הארץ וכדומה, והבעלים יודעים שיש להם כאן עץ, אם כן לכאורה הם מפקירים את הפירות מדעתם, שהרי הם יודעים שיגדלו פירות ולא יקטפו אותם³. ובאופן זה מותר לקטוף גם ממה שגדל בתוך החצר. ואם יש חשש שהבעלים הם קטנים או שמא מדובר במי שאין לו דעת ר"ל, אסור לאכול מהפירות שאין מחילתם מועלת, וכמבואר בתחילת פרק אלו מציאות דיתמי לאו בני מחילה נינהו⁴.

אילן בחצר משותפת או ברחוב העיר

עצים הנוטעים בחצרות משותפות, הפירות שייכים לכל דיירי הבתים כפי חלקם בבית המשותף, ודינם לגבי אחרים ככל עץ הנטוע בחצר פרטית.

עצים שהעירייה נוטעת מותר לקטוף את פירותיהם, שאף שנטעו לצורך הציבור, ואסור להשחית עצים אלו, והמשחיתם הרי הוא כגוזל את הרבים, מכל מקום אין נוטעים אותם כדי למכור את פירותיהם לטובת הציבור, והרי העירייה מפקירה את הפירות.

חשוב לציין: תמיד יש לבדוק שאין חשש ערלה בפירות, דהיינו שכבר עבר על העץ שלוש שנים (ויש כמה פרטי דינים במנין שלוש שנים, ואין כאן מקומו). וכן אם אין האילן בשנתו הרביעית – נטע רבעי, שאז יש לחלל את הפירות לפני האכילה.

אילן העומד בין שתי חצירות

בב"מ דף קז ע"א איתמר "אילן העומד על המיצר, אמר רב הנוטה לכאן לכאן והנוטה לכאן, ושמואל אמר חולקין". ומבארים התוספות שם ד"ה אילן שמדובר שהאילן עצמו נטוע על המיצר ששייך לשניהם והשורשים גדלים אצל שניהם בשווה, רב סובר שבאופן זה הולכים אחר הנוף (- הענפים), וכל אחד נוטל מה שגדל בתחומו, ושמואל סובר שכיון שהשורשים גדלים בין שניהם בשווה, הרי הם מתחלקים בשווה, ואין חילוק היכן הפירות גדלים. ומשמע מדבריהם שאם רוב השורשים נמצאים בתחום אחד מהם, הרי הוא מקבל את רוב הפירות וכפי חלקו היחסי בשורשים, וכן כתב הנתיבות המשפט סי' קנה ס"ק טו. ובתוספות רבינו פרץ הוסיף, כאשר אין ידוע להיכן רוב השורשים הולכים, דינם כאילו השורשים הולכים בשווה ויחלקו. ופסקו רוב הראשונים כשמואל שהלכה כמותו בדיני וכן נפסק בשו"ע חו"מ סי' קסז סעיף ב.

אילן העומד בחצר אחת והענפים נוטים לחצר השנייה

עוד כתבו התוספות שכל המחלוקת בין רב ושמואל הוא רק אם האילן עומד על רשות שניהם, אבל אם נטוע כולו ברשות אחד והענפים נוטים לרשות השני, בזה אמר רבי יוחנן בב"ב דף כז ע"ב שעל מנת כן הנחיל יהושע את הארץ של הענפים והפירות יהיו לבעל השורשים, ובדין זה אף רב ושמואל מודים, וכן פסק הרמ"א שם וז"ל: "אבל אם עומד בשדה של אחד מהן ונוטה לשדה אחר, הולכין אחר העיקר והכל שלו"¹.

הנה מה שכתבו התוספות שהפירות לבעל השורשים, כוונתם לכאורה לבעל העץ שהוא בעל השורשים, אף אם השורשים נכנסים לתוך שדהו של השני. שהרי בגמ' בב"ב שם משמע שמדובר גם באופן שהשורשים נמצאים בשדה של השני, וזה לשון הגמ' שם: "כי אתא רבין אמר רבי יוחנן אחד אילן הסמוך למיצר ואחד אילן הנוטה מביא וקורא שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ". ומבואר בסוגיא שם שאילן הסמוך למיצר שורשיו עוברים לשדה של השני עד ט"ז אמה, וכן משמע פשוט הסוגיא שבאילן הסמוך השורשים עוברים לשדה השני ובאילן הנוטה הענפים עוברים לשדה השני, ובאופן זה מייירי התוספות. וכן כתב הנמוקי יוסף בדף סד ע"א (דפי הרי"ף) במפורש שאף שהשורשים נכנסים בשדה חבירו, מכל מקום כיון שעיקר העץ בשדהו של הפירות שלו. וכן פסק להלכה הנתיבות בסי' קנה ס"ק טו ע"פ דברי התוספות שאילן שכולו בשדה אחד כל הפירות שלו ולא משנה היכן השורשים והענפים נמצאים.

ונראה בטעם הדבר שדווקא אילן העומד על המיצר שהאילן שייך לשניהם, הזכות בפירות נמדדת לפי מקום גדילת ויניקת השורשים, וזאת למרות שהפרי גודל גם בזכות העץ. אבל כאשר האילן שייך לאחד מהם, מכיון שכולו עומד בחצירו, יניקת השורשים הינה שולית, ועל מנת כן הנחיל יהושע את הארץ שלא יקפידו על זה.

ובשו"ת אגרות משה חו"מ ח"א סי' מג העלה שאף מעיקר הדין שייכים הפירות לבעל האילן ולא לזה שהשורשים בחצירו, ותקנת יהושע היא רק שלא יקפידו לכתחילה על נטיעת אילן סמוך לשדותיהם. אבל הבעלות על הפירות מעיקר הדין היא לזה

² עיין שם שנראה מדבריו שסובר שתקנת יהושע היתה גם על בעלות הפירות, שמעיקר הדין היא לזה שהשורשים בחצירו, ושלא כהבנת האגרות משה. וכן נראה בהגהות הרש"ש ב"מ שם, רק שכתב שגם בחו"ל נאמר דין זה ולא רק בארץ ישראל, וככל תקנת יהושע, כמבואר בב"ב דף פא ע"ב ובטור חו"מ סי' רעד.

³ דין זה דומה למבואר בתחילת פרק אלו מציאות שתאנים שנשרו מהעץ מותר לקחתם, אף לסוברים יאוש שלא מדעת לא הוי יאוש, כיון שבעל התאנה יודע שיפלו פירות מהעץ, ומתייאש מהם מראש, ובנידון דידן שאין הבעלים נמצאים הרי הם מתייאשים אפילו מן הפירות שעל העץ.

⁴ ועי' ביאור הגר"א סי' רלה סק"ט שכתב שאף אם יכולים למחול, זה רק כשמוחלים במפורש, מה שאין כן בדבר שאומרים מן הסתם אדם מוחל, בזה אינם בני מחילה.

10. כתיבה לענין נדרי צדקה, דינה ככל הפחות כדין 'מחשבה'³⁰. ולכן, מי שכתב שיק דחוי ומסרו לצדקה, אינו יכול לבטל את השיק מבלי להישאל על נדרו, אף במקומות שהחוק מתיר לבטל שיקים³¹. כמו כן המוסר את מספר כרטיס האשראי שלו למוסד צדקה כדי שיחייבו אותו סכום מסוים אינו יכול לחזור, אפילו אם המוסד עדיין לא קיבל את הכסף³².

30. בשו"ת שבות יעקב חלק א סי' עב פסק שצדקה חלה באמצעות כתיבה מצד שכתובה כדיבור לענין נדר ושבועה, וגם מצד מחשבה שכתובה לא גרעה ממחשבה, וחולק על שו"ת נחלת שבעה סי' פא שאינו סובר כן. אמנם הנחלת שבעה אינו חולק עליו אלא לענין כתיבה כדיבור לענין נדר, אבל מודה שכתובה מועלת מדין מחשבה, אלא שבנידון שם היתה אומדנא דמוכח שאף מחשבה לא היתה לנודר. וכן כתב בספר דרך אמונה הלכות מתנות עניים פ"ח סק"צ שכל המחלוקת היא רק אם נדר חל באמצעות כתיבה בנדרי חולין שאינם חלים על ידי מחשבה, אבל בצדקה שחלה במחשבה להרבה פוסקים, חלה גם בכתיבה. לענין כתיבה כדיבור בנדריים ושבועות נחלקו בזה הרבה אחרונים, עיין שו"ת חוות יאיר סי' קצד שמחמיר, ובשו"ת שב יעקב ח"א סי' מט שחולק עליו. ועיין עוד בשו"ת רע"א סי' כט וסי' ל. 31. בספר צדקה ומשפט פ"ד הערה מה דן בזה, וכתב שאם החליט לתרום וכתב שיק כאמצעי תשלום, ודאי שאינו יכול לחזור בו, אף אם עדיין לא מסר את השיק. ואם לא חשב על התרומה, אלא החליט לכתוב שיק, יש להסתפק אם כתיבת שיק נחשבת ככתיבת הריני מתחייב לתת, ואם כן אינו יכול לחזור לסוברים שכתובה כדיבור, או שאינו אלא מכתב לבנק ויכול לחזור. אך אם כבר מסר את השיק למוסד ודאי שאינו יכול לחזור, כיון שנהגו להתחייב על ידי נתינת שיק, הרי הוא כאילו החליט להתחייב, וחל לכל הפחות מדין מחשבה. 32. גם זה כתב בספר צדקה ומשפט שם, ומהטעם הנ"ל. עוד הוסיף שאחרי מסירת כרטיס אשראי אי אפשר לחזור מצד החוק, ולכן יש לדון את האמירה לחייב את הכרטיס כאמירה לצדקה, ויהיה אסור לחזור אף לסוברים שאין צדקה חלה במחשבה (עיין דין 2). אמנם יתכן שרק במסירת הכרטיס עצמו וחתימה על מסמך שמופיע בו גובה הסכום ומס' טלפון אי אפשר לחזור, אבל אם חסר אחד מאלו ניתן לחזור לפי חוק כרטיסי חיוב סעיף 9, חוץ מאם בעל הכרטיס יודה שקיבל תמורה שאז יתחייב מכות הסכם חוזי.

הפרעה משמעותית לבני החצר, מסתבר שזכות השותף למעבר בחצר מוגבלת לדירה אחת בלבד.

טענת ריבוי דרך בחדר מדרגות

ולענין נידון דין בהרחבת דירות בבתי משותפים, יש לדון אם לדמות חדר המדרגות לחצרות שיש בהם טענת ריבוי דרך, או למבואות שאין בהם טענת ריבוי דרך.

ובשו"ת שמש צדקה חו"מ סי' לד כתב בענין גזוזטרה שעולים אליה בסולם וממנה נכנסים לבתים, ובא בעל בית אחד לפתוח פתח נוסף לגזוזטרה. ומביא מדברי הפוסקים שדנו אם טענת ריבוי דרך היא משום היזק ראייה, שמונע מן השכנים לעשות בחצר תשמישים צנועים, וכפי שנראה מלשון הרשב"ם שכתב "שליכא צניעות כדמעקרא", ואם כן אין טענת ריבוי דרך רק במקום שניתן לעשות בו תשמישים צנועים. או אפשר שהטענה היא שמטריח על בני החצר בכך שמרבה בכניסה ויצאה והנחת משאות, גורם שיהיה יותר לכלוך, רעש וכדומה, וכן נראה בדברי הרשב"ם והרשב"א שיטען נזקים נוספים מתוספת השימוש. ולפי זה אף בגזוזטרה יש לאסור. ובתשובה שם נראה שדעת רוב המשיבים לאיסור.

והנה לענין חדר מדרגות אי אפשר לומר שזכות השותפות של כל דייר היא בלתי מוגבלת, ושהוא רשאי כשותף להכפיל את כמות המשתמשים בחדר המדרגות. ולכן נראה שבאופן עקרוני קיימת טענת ריבוי דרך בהרחבת דירה.

בבנין שמותקנת בו מעלית, יש בדרך כלל הפרעה משמעותית בהוספת דיירים, הן מן השימוש הרב והן מן הצורך להמתין זמן רב.

אמנם במקרה שלא נגרם לשכנים רק הפרעה שאינה משמעותית כלל, למשל, פתיחת יחידת דיור בחצר אחורית, או בכניסה צדדית, או אם ישנה כניסה רחבה וריבוי הדיירים אינו מפריע, מסתבר שיש להתיר. ואף שאדם זר שאיננו שותף אינו רשאי לפתוח דלת לעבר חניון או חצר אחורית של הבנין, כמו שבן מבוי אחר אינו רשאי לפתוח פתח למבוי, אך בעל דירה בבית המשותף מסתבר שיש לו זכות לכך כשאין הפרעה משמעותית לשכנים.

ובכל מקרה יש לדעת שיש מצוה לנהוג לפני משורת הדין, ולעיתים להתחשב ברווח של השכן ולהתפשר. אלא שאם מדובר בהרחבה בשטח הרכוש המשותף יש לחשב את הפיצוי לשאר השכנים על הצמדת הרכוש המשותף בצורה רחבה יותר.

ולכן לא אסור חז"ל. על פי דברי הנמוקי יוסף כתב החזון איש שם אות ו שאף המתירים לא התירו להכניס משפחה לבית, רק למי שיש לו רק פתח אחד לבית, אבל שיש לו בית עם שני פתחים, באופן שיש לו אפשרות לגור עם משפחה נוספת בצורה נפרדת, אסור לו להכניס משפחה לבית, מכיוון שאין זה דרך ארעי.

בשו"ע סי' קנד סעיף ב נפסק כדעת הרמב"ם, והרמ"א הביא את הדעה החולקת, הרשב"ם והנמוקי יוסף, שמותר להכניס משפחה לבית, ובנתיבות שם מבואר שהרמ"א מכריע כדעה זו.

טענת ריבוי דרך במבוי

כתבו הראשונים ב"ב דף יא ע"א שאין איסור לפתוח פתח נוסף רק לחצר השותפים, אבל למבוי, שהוא ענין רחוב קטן המוביל לחצרות הפתוחות אליו, אין איסור זה. ולכן רק שותף באותה חצר יכול לעכב על פתיחת פתח נוסף, אבל בן חצר אחרת אינו יכול לעכב אף אם פתיחת הפתח תגרום להרבות עוברים ושבים במבוי. לכאורה היה נראה לומר, שבמבוי אין טענת ריבוי דרך כלל. וההסבר לכך שבחצר היתה הדרך להשתמש לתשמישים רבים מתשמישי הבית, ככביסה וכדומה, ולכן תוספת של שכנים היא הפרעה משמעותית, אבל במבוי שמיועד רק לצורך מעבר אין טענת ריבוי דרך.

אמנם בגמ' שם מבואר שבן מבוי אחר שרוצה לפתוח פתח למבוי בני המבוי יכולים לעכב עליו, משום שמרבה עליהם את הדרך, הרי שאף במבוי ישנה טענה של ריבוי דרך, ומוכח שהפרעה מריבוי עוברים ושבים במבוי היא טענה.

ומבארים הראשונים שיש חילוק בין דינו של בן מבוי אחר לבין דינו של בן מבוי זה, ולכן ניתן לעכב על בן מבוי אחר שלא יפתח פתח, ולא ניתן לעכב על בן מבוי זה, אמנם לפתוח פתח לחצר ניתן לעכב אף על שותף באותו חצר. וההסבר לכך הוא, כי אכן גם במבוי יש הפרעה בריבוי דרך ולכן אפשר לעכב על בן מבוי אחר שלא יפתח ביתו למבוי שאינו שלו, אך לעומת כן אי אפשר לעכב על בן מבוי זה להוסיף דיירים, כי כשותף רשאי הוא להשתמש בנכס המשותף גם כאשר יש בכך הפרעה מועטת לשאר השותפים, כי כל זה נכלל בזכות השימוש שלו, ולכן, היות ובדרך כלל ריבוי הדרך במבוי אינו גורם הפרעה משמעותית לבני המבוי הרי שזכותו אינה מוגבלת לגבול מסוים ורשאי להרחיב את השימוש במבוי לצרכי מעבר דיירים נוספים, מה שאין כן בחצר שבדרך כלל ריבוי הדרך מהווה

כולל חושן משפט "אוהל יוסף"

מאחלים ברכת "מזל טוב" להגאון הרב אשר פלג שליט"א מראשי הכולל העושה רבות ומכתת רגליו למען החזקת הכולל ולמשפחתו החשובה שיחי ררגל שמחת נשואי בנם החתן כמר יעקב ליב נייץ ויהי רצון שהזיווג יעלה יפה ושיזכו לרוות רוב נחת מכל יוצאי חלציהם

הקדשות והנצחות לעלון הבא התקבלנה בברכה עד ליום כ' תמוז

בטלפון: 02-5023637 או בפל': 052-7642-346